

جایگاه انرژی در سیاست خارجی اتحادیه اروپا

دکتر محمد رضا سعید آبادی
استادیار دانشگاه تهران

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی

سرشناسنامه	: سعیدآبادی، محمدرضا، ۱۳۴۵ -
عنوان و نام پدیدآورنده	: جایگاه انرژی در سیاست خارجی اتحادیه اروپا/محمدرضا سعیدآبادی
مشخصات نشر	: تهران، سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی، ۱۳۸۹
مشخصات ظاهری	: ۱۹۰ ص
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۲-۱۵۰-۳
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیپا
یادداشت: منابع	: ص ۱۸۰
موضوع	: سیاست انرژی - کشورهای عضو اتحادیه اروپا
موضوع	: کشورهای عضو اتحادیه اروپا - سیاست اقتصادی
شناسه افزوده	: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی
رده‌بندی کنگره	: ۷ ۱۳۸۹ س ۲۲ الف ۹۵۰۲ HD
رده‌بندی دیویی	: ۳۳۳/۷۹
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۱۵۱۳۶۱

جایگاه انرژی در سیاست خارجی اتحادیه اروپا

دکتر محمدرضا سعیدآبادی

ناشر: سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی

طرح جلد: علیرضا دهقان

چاپ اول: ۱۳۹۰

شمارگان: ۱۰۰ نسخه

قیمت: ۵۵۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۲-۱۵۰-۳

حق چاپ و نشر محفوظ است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی

نشانی: تهران، خیابان انقلاب اسلامی، خیابان دانشکده

خیابان شهید وحید نظری، شماره ۲۷

تلفن: ۶۶۳۹۷۵۶۱-۲

دورنگار: ۶۶۳۹۲۱۲۹

ihss@ac.ir

فهرست

سخن پژوهشگاه.....	۹
مقدمه.....	۱۳

فصل اول: سیاست خارجی اتحادیه اروپا و اهمیت انرژی

گفتار اول: مباحث نظری.....	۱۹
گفتار دوم: استراتژی کلان سیاست خارجی اتحادیه اروپا.....	۳۵
اروپای واحد؛ آرزویی بر فراز ویرانه‌های جنگ دوم جهانی.....	۴۱
به سوی سیاست خارجی و امنیتی مشترک.....	۴۴
۱- اولین گام‌های سیاست خارجی مشترک در دهه ۱۹۷۰.....	۴۵
۲- دهه ۱۹۸۰ و مسائل جدید.....	۴۷
۳- دهه ۱۹۹۰ و پیمان ماستریخت.....	۴۷

اهداف سیاست خارجی و امنیتی مشترک اتحادیه اروپا	۴۹
سازوکارهای اتحادیه اروپا برای سیاست خارجی و امنیتی مشترک	۵۰
گفتار سوم: انرژی (نفت و گاز) و سیاست خارجی اتحادیه اروپا	۵۹
پیشینه	۵۹
واقعیت‌های اصلی	۶۷
گفتار چهارم: بحران تعامل در سیاست خارجی اتحادیه اروپا در قبال مناطق انرژی خیز	۷۱
۱- منطقه خاورمیانه	۷۵
۲- منطقه قفقاز	۷۷
۳- منطقه مدیترانه	۷۹
۴- منطقه آمریکای لاتین	۸۱
فصل دوم: راهبرد انرژی اتحادیه اروپا با تأکید بر نفت و گاز	
گفتار اول: نقش انرژی در ثبات و توسعه پایدار اتحادیه اروپا	۸۵
گفتار دوم: راهبرد انرژی اروپا؛ گذشته، حال و آینده	۹۱
ارکان سیاست اروپا در مورد انرژی	۹۵
رویکرد انرژی اروپا در خارج	۹۹
گفتار سوم: امنیت عرضه انرژی (نفت و گاز)	۱۰۵
نگاه اروپا به امنیت	۱۰۵
آینده وضعیت انرژی	۱۰۸

فصل سوم: روابط خارجی اتحادیه اروپا با مناطق دارای نفت و گاز

مقدمه	۱۱۷
گفتار اول: روسیه	۱۱۹
گفتار دوم: حوزه خزر (آسیای مرکزی و قفقاز)	۱۲۹
برنامه حمل و نقل بین دولتی نفت و گاز (اینوگیت)	۱۴۴
گفتار سوم: کشورهای حوزه مدیترانه و خاورمیانه	۱۵۵
ذخایر قطعی نفت و گاز	۱۶۵
دروازه صادرات نفت و گاز	۱۶۶
صادرات نفت به جهان	۱۶۹
نتیجه گیری	۱۷۴
منابع	۱۸۰

سخن پژوهشگاه

ای خدا، ای فضل تو حاجت روا با تو یاد هیچ کس نبود روا
قطره دانش که بخشیدی زبیش متصل گردان به دریا‌های خویش

در پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی در چارچوب اولویت‌ها و طرح‌های قطب علمی هویت ایرانی - اسلامی و پیشرفت، پرداختن به مسائل و توان رقابت‌پذیری ایران، اهمیت ویژه‌ای دارد. نظر به مسائلی که هر چند در نگاه اول دوردست و بی‌ارتباط با مسائل رقابت‌پذیری ایران جلوه می‌کنند؛ در حقیقت عمیقاً با حوزه مسائل رقابت‌پذیری ایران پیوند دارند، می‌تواند از مصادیق اولویت‌های طرح‌های قطب علمی محسوب گردد. از این‌روی گروه پژوهشی اقتصاد پژوهشکده علوم توسعه پژوهشگاه، تصمیم گرفته است تا به چاپ اثر ارزشمند حاضر با نام جایگاه انرژی در سیاست خارجی اتحادیه اروپا، نوشته فاضلانه جناب آقای دکتر محمدرضا سعیدآبادی بپردازد.

با توجه به نقش اثرگذار انرژی در جهان کنونی و نسبت آن با مزیت‌ها و منابع و ذخایر کشور ما، امید است این اثر در عین حال که منطبق با مباحث و برنامه‌های قطب علمی پژوهشگاه است، برای جامعه علمی، سیاست‌گذاران و کاربران عرصه مدیریت عملی حوزه انرژی و رشد سیاست خارجی جمهوری اسلامی نیز جامع و کارآمد باشد.

یقیناً در این مسیر خطیر، راهنمایی و انتقادات خوانندگان فرهیخته و دانش‌پرور هم مایه دلگرمی پژوهشگاه خواهد بود، هم با استقبال نویسنده محترم روبه‌رو خواهد شد.

از اعضای محترم شورای علمی و شورای انتشارات پژوهشگاه که در بررسی علمی این کتاب و تأیید و تصویب آن برای چاپ بذل عنایت فرموده‌اند سپاسگزاری می‌شود. همچنین از جناب آقای شکبیا معاون محترم آموزشی و همکاران اداره انتشارات به ویژه خاتم‌ها کوکب طیبی و سیده فرجی که امور مربوط به آماده‌سازی کتاب برای چاپ را انجام دادند نیز قدردانی می‌شود.

و منه التوفیق و علیه التکلان

رئیس پژوهشگاه

www.ketab.ir

پیشگفتار

امید است کتابی که پیش روی شما است مورد استفاده پژوهشگران و دانشجویان حوزه انرژی و سیاست خارجی و اقتصاد سیاسی قرار گیرد. بر خود لازم می‌دانم از آقای جواد علیپور دانشجوی دکتری دانشگاه دوبلین که در این تحقیق و پژوهش، اینجانب را یاری دادند تشکر و سپاسگزاری نمایم. بدون کمک‌های بی‌دریغ آقای علیمور آماده‌سازی و نهایی نمودن این اثر امکان‌پذیر نبود. همچنین از آقایان مهدی ممکن و امید شریفی که در طی مراحل تحقیق و تدوین این کتاب کمک نمودند قدردانی می‌نمایم. از آقای دکتر حافظیان که با حوصله متن نهایی را بازخوانی نموده و از نظرات ایشان بهره‌مند شدم نیز کمال تشکر دارم. از خانم‌ها مریم و محبوبه کاشانیان که در اصلاحات ویرایشی این کتاب کمک نمودند نیز سپاسگزاری می‌نمایم. در پایان از همسر و فرزندانم سارا و امیرعلی که همیشه همراه و مشوق هستند صمیمانه قدردانی نموده و برای همه عزیزانی که نام برده‌ام و آگانی که اسمشان نیامده آرزوی سلامتی و بهروزی دارم.

محمدرضا سعیدآبادی

استادیار دانشکده مطالعات جهان دانشگاه تهران

بهار ۱۳۸۹

مقدمه

امروزه در سطح جهانی انرژی و مسئله تأمین امنیت انرژی از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است و به ویژه برای تبدیل شدن به یک بازیگر بین‌المللی تأثیرگذار، دولتها و نیز سازمان‌های منطقه‌ای تلاش زیادی برای دستیابی به امنیت عرضه انرژی صورت می‌دهند. این پژوهش با این هدف صورت گرفته است که جایگاه انرژی به ویژه نفت و گاز را در سیاست خارجی اتحادیه اروپا بررسی کند و به ویژه به این دو سؤال اساسی پاسخ بدهد: چگونه اهداف انرژی اتحادیه اروپا، انتخاب‌های آن را در سیاست خارجی تحت تأثیر قرار داده است؟ و آیا مسئله انرژی می‌تواند به عاملی برای همگرایی نزدیک‌تر کشورهای عضو اتحادیه اروپا تبدیل شود و یا اینکه تنها به رقابت بیشتر میان آنها دامن خواهد زد؟ برای پاسخگویی به این پرسش‌ها نخست چگونگی شکل‌گیری ایده سیاست خارجی و امنیتی مشترک در اتحادیه اروپا و اهداف، ساختار و کارکرد آن مخصوصاً در حوزه انرژی (نفت و گاز) باید مورد بررسی قرار گیرد.

سازمان‌دهی این پژوهش به ترتیب زیر است. در فصل نخست، سیاست خارجی اتحادیه اروپا و اهمیت انرژی، چارچوب نظری این پژوهش مطرح می‌شود. نظریه همگرایی و منطقه‌گرایی که بیش از همه برای تبیین روند همگرایی در اروپا پس از پایان جنگ جهانی دوم مطرح شد، چارچوب نظری این

پژوهش را تشکیل می‌دهد. در گفتار دیگری از این فصل روند تاریخی چگونگی تشکیل اتحادیه اروپا به بحث گذاشته و نشان داده می‌شود که چگونه جامعه زغال سنگ و فولاد اتحادیه اروپا که نهادی در خصوص انرژی بود سنگ بنای تشکیل اتحادیه اروپا در دهه‌های بعدی گردید. در همین گفتار ارکان گوناگون اتحادیه اروپا معرفی می‌گردد و چگونگی حرکت اتحادیه در دستیابی به سیاست خارجی، امنیتی و دفاعی مشترک به بحث گذاشته می‌شود. در سومین گفتار از فصل نخست، واقعیت‌های آماری موجود در خصوص وضعیت تولید و مصرف انرژی در اروپا مطرح می‌گردد که نشان می‌دهد تا چه حد اتحادیه اروپا در زمینه انرژی به مناطق دیگر وابستگی دارد. در همین زمینه بحران‌های موجود در تعاملات اتحادیه اروپا در زمینه انرژی با چهار منطقه خاورمیانه، قفقاز، مدیترانه و آمریکای لاتین بررسی می‌گردد و مشخص می‌شود که هنوز هم خاورمیانه و منطقه دریای مدیترانه عمده‌ترین مناطق تأمین انرژی برای اتحادیه اروپا به شمار می‌روند.

در فصل دوم با عنوان راهبرد انرژی اتحادیه اروپا با تأکید بر نفت و گاز، نقش انرژی در تداوم ثبات و شکوفایی اتحادیه اروپا مورد بررسی قرار می‌گیرد و راهبرد انرژی اتحادیه در گذشته و هم‌اکنون تبیین می‌شود. در این زمینه هنوز هم مهم‌ترین دغدغه اتحادیه اروپا را امنیت عرضه انرژی تشکیل می‌دهد؛ به ویژه با توجه به این واقعیت که اکثر ذخایر نفت و گاز جهان در بخش‌های بی‌ثبات و اغلب غیردموکراتیک دنیا قرار دارد. به همین دلیل، اتحادیه اروپا مجبور است به طور روزافزون با حکومت‌هایی کار کند که منافع و علایق آنها با اروپا تفاوت دارد و نیاز ندارند که با ارزش‌های اروپایی شریک شوند.

فصل سوم، روابط خارجی اتحادیه اروپا با مناطق دارای نفت و گاز، مناسبات انرژی اتحادیه اروپا را با روسیه، حوزه خزر متشکل از کشورهای

آسیای مرکزی و قفقاز، و نیز کشورهای حوزه مدیترانه و خاورمیانه مورد بررسی قرار می‌دهد. این بررسی نشان می‌دهد که چرا اتحادیه اروپا تمایل دارد از میزان وابستگی خود به انرژی وارداتی از روسیه بکاهد و با متنوع‌سازی گزینه‌های پیش روی خود، انرژی مورد نیاز خود را بیشتر از دیگر مناطق تأمین کند.

در پایان نیز نتیجه‌گیری مباحث صورت گرفته در سه فصل کتاب مطرح می‌شود تا به پرسش‌های مطرح شده در آغاز در خصوص جایگاه انرژی در سیاست خارجی اتحادیه اروپا و چشم‌اندازهای آینده پاسخ داده شود.

www.ketab.ir